

knjižnog fonda nekadašnjih i sadašnjih gimnazija pokazati na čemu se obrazovao nastavnik i što je bilo dostupno učenicima.

Sva su ova istraživanja tek *desiderata*. Ona će zahtijevati mnogo vremena, uma i snage, no tek nakon stvaranja nužnog instrumentarija moći ćemo odgovarati na složenija pitanja povijesti nastave, odnosno povijesti metodike nastave klasičnih jezika od kojih je pitanje o tome što se, koliko i kako učilo od Horacijeve poezije u toku posljednjih sto i pedeset godina jedno od važnijih.

Plaut

Asinaria

UVOD

Asinaria pripada manje poznatom, i u nas još neprevedenom dijelu Plautova korpusa. Kao autor grčkog predloška, u prologu se spominje Demofil, o kome se vrlo malo zna. Meineke se dvoumio treba li ga svrstati među autore srednje ili stare komedije, a Fleckeisen ga prvi ubraja u novu komediju. Leo i Traina se slažu da je bio jedan od Menandrovih sljedbenika. Što se samog naslova komedije tiče, pitanje, je li se Demofilov komad doista zvao, te da li je Plaut samo preveo taj naslov ili je za svoju komediju smislio novi, Fraenkel, ne vjerujući samom Plautu, smatra teško rješivim: Demofilovu komediju, naime, ne poznajemo. Ernout i Traina smatraju da je bez sumnje ime Demofilove komedije. Moguće je da među izgubljenim dijelovima komedije *Asinaria* postoji i ulomak sa scenom u kojoj se opširno govori o prodaji magaraca, pa odatle i inače neočekivani naslov komedije, u kojoj se magarci spominju tek na nekoliko mjesta.

Ne znamo ni kada je *Asinaria* prvi puta izvedena, ali P. J. Enk pretpostavlja 212.g., kada je prikazan i *Mercator*, jer se u prologu obiju komedija kao ime autora spominje Maccus (v. bilj.1).

Komentatori se međusobno veoma udaljuju u ocjenama ove komedije. Uspoređujući ih, upada u oči zanimljiva činjenica koliko se u svojim viđenjima razlikuju Talijani (J. Leopardi: *...impudica, scurilissima...*), Nijemci (Ritschl: *...aus ästhetischen Interesse niemand dieses jeden Kunstwerth entbeherende Stück zum zweitemal lesen wird...*), preko hladnih Engleza (F. A. Wright: *...Asinaria "Comedy of Asses" ... may be classes as unpleasant.*), pa do tipično francuske reakcije (P. Lejay: *...L'Asinaria était donc, dans son intégrité, une pièce de jeunesse, d'amour et de joie...*). Ali, kao što kaže Gurlitt: *...Eine Komödie ist kein Lehrbuch für Ethik und Moral*. Zato prepuštamo čitaocima da sami donesu svoj sud. Mi smo se, prevodeći je, više zabavljali nego zgražali.

Tekst smo preveli prema Ernoutovu izdanju, *Plaute Asinaria*, Paris, 1933, uz konzultaciju komentara F. Sertinija, *Plauti Asinaria cum commentario exegetico*, Genova 1968.

Zahvaljujemo prof. Novakoviću na dragocjenoj pomoći.

Tekst preveli: M. Cifrak, K. Crnković, M. Repušić i M. Sušac, a uvod, didaskalije i komentar napisale K. Crnković i M. Sušac.

ASINARIA

SAŽETAK

Argiripu, svom zaljubljenom sinu, želi pomoći novcem
Starac pod ženinom papučom; zapovijeda robu Leonidi

Izvući srebro od prodaje magaraca vratara Sauree.

Novac odnesu djevojci, kako zahtijeva njezina majka.

Ali, zaljubljeni suparnik, ljutit što mu je oteta cura,

Revnoga parazita šalje starčevoj ženi; on smjesta otrči

I javi joj što rade muž i sin iza njezinih leđa.

Artemona dojadi i staroga s pijanke odvuče kući.

LICA

LIBAN, rob

DEMENET, starac

DIJABOL, mladić

KLEERETA, svodnica

LEONIDA, rob

TRGOVAC, ogrnut hlamidom

FILENIJA, cura

ARGIRIP, mladić

PARAZIT

ARTEMONA, matrona

PROLOG

Molim Vas, gledaoci, dajte, budite pažljivi, da bi bilo dobro i vama, i meni, i ovoj družini, i gospodi, i onima koji su nam ovo svojim novcem omogućili. (*Obraća se redaru*) Hej, glasniče, molim te, natjeraj narod da sluša. (*Redar se pretjerano razmahao.*) Dobro, dobro, sad se smiri, pazi da ne ostaneš bez plaće. (*Ponovno prema publici*) Sad ću reći zašto sam izišao pred vas, i što sam uopće htio: što se sadržaja tiče, začas smo gotovi. Evo, reći ću vam što sam htio: na grčkom je ime ovog komada. Napisao ga je Demofil, a Mak¹ ga je preveo na barbarski. On želi da se zove "Asinaria", ako dopuštate. U ovoj vam komediji ima i šarma i šale. Stvar je smiješna. Hajde, budite nam nakloni, da vam, kao i inače, jednako pomogne Mars.²

PRVI ČIN

/Prvi prizor. Liban. Demenet./

(Pred Demenetovom kućom. Kraj nje je kuća Kleerete.)

LIBAN: Kao što želiš da ti jedinac sin u životu bude sretan i da te nadživi, tako te preklinjem, starosti ti tvoje, i one tvoje žene koja ti tjera strah u kosti: ako danas o meni nešto krivo kažeš. Dabog da te ona nadživjela, i živoga te za njezina života stigla kazna.

DEMENET: Samim me bogom preklinješ, pa kad sam ti već prisegao, vidim da ti moram reći što god tražiš. Tako si me žestoko napao da se ne usuđujem ne kazati što god me pitaš. Eto, znat ćeš sve kao što i sam znam.

LIBAN: Daj, bogati, odgovori što te pitam, i čuvaj mi se kakve laži!

DEMENET: Dobro, što ne pitaš?

LIBAN: A hoćeš li me poslati onamo gdje se kamen o kamen tare?³

DEMENET: (*iznenadeno*): Što ti je to? Gdje je to uopće?

¹ U izvorniku *Maccus*; Leo i Fraenkel smatraju da je Plaut namjerno upotrijebio taj nadimak umjesto pravog imena - *Maccius*, time vjerojatno želeći postići dodatni komički efekt, i pridobiti naklonost publike, koja se možda sjećala kada je on, kao glumac u atelani (italskoj pučkoj farsii), uspješno odigrao jednu od karakterističnih uloga - hvalisavca Maka.

² Pretpostavlja se da su upravo vojnici bili Plautova najbrojnija publika, i on ih gotovo nikada ne zaboravlja pozdraviti (usp. Cas.87/88; Amph. 75; Cist. 197/198; Capt. 67). Za postulirane godine izvođenja 212/211, trajao je II Punski rat; De Lorenzi čak misli da je možda riječ o vojnicima koji su sa Scipionom u to vrijeme polazili na Hispaniju.

³ Liban misli na mlin, u kojem su kažnjeni robovi okretali kamen.

LIBAN: To ti je tamo gdje zločesti plaču dok mlate ječam. Na otocima Udrišiba i Zveckajlanac, gdje krepani odrani volovi navaljuju na žive ljude.⁴

DEMENET: Tako ti boga, Libane, shvatio sam gdje je to. Možda govoriš o onom mjestu gdje se od ječma pravi kaša?

LIBAN: (*s gnušanjem*): Aj, niti govorim o tome, niti hoću da se govori. A tebe, pobogu, molim - pljuni da ispraviš to što si rekao.⁵

DEMENET: Dobro, nek ti bude. (*Pljune na stranu.*)

LINBAN: (*lupa ga po leđima*): Hajde, hajde, još malo.

DEMENET: Zar još?

LIBAN: Hajde, bogati, hrakni iz samih pluća i još više.

DEMENET: (*ljutito*): Pa dokle?

LIBAN: (*smijulji se*): Do smrti, ako se mene pita...

DEMENET: (*prijeteci*): Čuvaj se ti!

LIBAN: (*iznenada se uozbilji*): ...Ma ženine, ne tvoje.

DEMENET: E, zbog te ti izjave dajem poklon - budi bez straha. Slušaj sad. Zašto bih se ja sad svađao s tobom? Što da ti prijetim zato što me nisi o tome obavijestio? Pa zašto da se ljutim na sina kao što to čine ostali očevi?

LIBAN: I što je tu novo? (*Na stranu*) Čudim se ima li što, a strah me da ne bude.

DEMENET: Znam da moj sin voli onu heteru iz susjedstva, Fileniju. Je li tako, Libane?

LIBAN: Na pravom si putu. Tako je, ali snašla ga je još teža bolest.

DEMENET: (*zabrinuto*): Kakva bolest?

LIBAN: Jer ne daje koliko je obećao.

DEMENET: Pa kako, zar ne pomažeš ti mome sinu?

LIBAN: Ma da, ja, a još i naš Leonida.

DEMENET: Dobro radite, tako vam bogova, a ja ću vam zahvaliti. (*Povjerljivo. Zabrinuto.*) Ti ne znaš, Libane, kakva je moja žena.

LIBAN: Jest, ti to najviše osjećaš, ali ni nama nije lako.

DEMENET: Priznajem, mučna je i neugodna.

LIBAN: Vjerujem ti prije nego to i kažeš.

DEMENET: Svi očevi, Libane, koji mene budu slušali, bit će popustljivi prema svojim sinovima, a sinovi će njima biti prijatelji, i poštovat će ih. I ja

⁴ Izraz *mortui boves*, mrtvi volovi, metafora je za bičeve od volujske kože

⁵ Riječ je o običaju koji postoji i u nekim našim krajevima, da se pljuvanjem otklone uroci.

se trudim raditi tako: želim da me moji vole, i želim biti sličan svome ocu, koji se prijevarom, radi mene, presvukao u mornara, i curu u koju sam bio zaljubljen odveo do svodnika. I nije ga bilo sram u već ozbiljnim godinama smišljati spletke, i mene, svog sina, pridobivati za sebe dobročinstvima. Odlučio sam slijediti te običaje svoga oca. Evo, danas me Argirip molio da mu stvorim priličnu gomilu novaca jer se zaljubio. A ja silno želim ugoditi svom sinu. Želim ugoditi njegovoj ljubavi, hoću da me voli kao oca, premda ga majka čvrsto drži u šaci, ko što su to inače navikli očevi. A ja sve to puštam. Pogotovo što me smatrao dostojnim svoga povjerenja; zato je i pravo da ja budem prema njemu obazriv. Kad mi je već prišao, ko što i treba da sin posramljen prilazi ocu, želim da ima taj novac, da ga dade curi.

LIBAN: Mislim da to uzalud želiš. Tvoja je žena u miraz donijela roba Saureu, zato da ima u ruci više nego ti.

DEMENET: (*rezignirano*): Primio sam novac; vlast sam prodao za miraz. (*Zavjerenički.*) E, sad ću ti u par riječi izložiti što želim od tebe: sinu mi treba dvadeset mina srebra; pobrini se da mu to odmah bude spremno.

LIBAN: (*zapanjeno*): Odakle?

DEMENET: Mene prevari.

LIBAN: Stvarno drobiš gluposti. Ti bi da ja svlačim odjeću s gologa! (*S podsmjehom.*) Tebe da prevarim? Ma daj, samo ti leti bez krila. Tebe da prevarim, a nemaš ništa, osim ako sam ne prevariš ženu.

DEMENET: Preveslaj ako možeš ili mene, ili ženu, ili Saureu. Napravi to, otmi! Obećajem ti da te neću kazniti ako to danas učiniš.

LIBAN: Pa ti zahtijevaš da u zraku lovim ribu, a usred mora da mrežom lovim zečeve.

DEMENET: Uzmi Leonidu da ti pomogne. Smisli što god, što god hoćeš izmisli. Samo stvori taj novac, da mi ga danas sin može dati curi.

LIBAN (*ispod oka*): A što kažeš Demenete, hoćeš li me ti vaditi ako me neprijatelj ščepa?

DEMENET: Pa naravno, izvući ću te.

LIBAN (*s olakšanjem*): U tom slučaju ti mirno brini za svoje stvari. Idem do trga, ako me ne trebaš. (*Kreće.*)

DEMENET: Hajde, sretan put! (*Za njim.*) Hej, čuješ?

LIBAN (*Okreće se nezainteresirano*): Da?

DEMENET: Ako te zatrebam, gdje ćeš biti?

LIBAN: Gdje mi god srce zaželi. Što mi više tko može, kad si mi ti svojom ispovjedi otvorio cijelu dušu. Dapače, što ćeš mi i ti još značiti ako mi ovaj

posao uspije? Idem tamo kamo sam krenuo, pa ću već nešto smisliti. (*Okreće se da ode.*)

DEMENET (*za njim*): Čuješ... Idem k mjenjaču Arhibulu.

LIBAN (*zastane*): Na trg znači?

DEMENET: Tamo sam, ako ti štogod zatreba.

LIBAN: Zapamtit ću.

DEMENET (*na stranu*): Nijedan rob ne može biti gori od ovoga, niti lukaviji, niti bi se čovjek trebao koga više čuvati. Ako želiš da ti nešto pošteno obavi, samo mu povjeri. On bi radije bijedno crknuo, nego zanemario obećano. Ja znam da mi je sinu taj novac toliko siguran, ko što je sigurno da vidim ovaj štap.⁶ Ma što sad oklijevam otići na trg kamo sam krenuo? Idem i ostat ću kod mjenjača. (*Odlazi.*)

/Drugi prizor. Dijabol./

DIJABOL (*izlazi iz Kleeretine kuće. Uzrujano, prijeteći*): Zar tako? Mene da se izbaci pred vrata? Tako se vraća onome koji je toliko učinio? Zla si prema onome tko ti čini dobro, a dobra prema onome tko ti čini zlo. Al na zlo će ti se okrenuti! Odmah idem triumvirima, i tamo ću vas prijaviti. Uništiti ću i tebe i kćer! Vi ste omame, pomor, pošast za mladiće. Nije more more, vi ste najgore more: na moru sam stekao blago, a tu sam ga izgubio. Sad vidim da je sve što sam dao, i što sam učinio uzaludno. Ali ja ću tebe upropastiti kako god budem mogao, kao što si ti mene. Vratiti ću te, bogami, onamo odakle si potekla - u krajnju bijedu! Bogami, pobrinut ću se ja da spoznaš kakva si sad, a kakva si bila. Prije nego sam ja došao, i ovoj u ljubavi predao dušu, ti si u bijedi provodila život, u dronjcima, bez mrve kruha. A kad je i tako bilo, samim si bogovima zahvaljivala. Sad kad ti je dobro - a to je moja zasluga - sad zaboravljaš. Gladu ću te od zvijeri učiniti pitomim golubom.

⁶ Plaut koristi igru riječi. Riječ *scipio* znači - štap, ali je i ime poznate rimske obitelji. Moguće je da Plaut aludira na neku osobu u gledalištu, vjerojatno nadzornika igara (*curator ludorum*). Ako je to tako, u obzir dolaze 3 osobe.

a) P. Cornelius Scipio Africanus Maior, kurulski edil 212. g., na kojega misli Radermacher (v. Bertini, str.37.), ubrajajući Asinariju među najstarije Plautove komedije.

b) P. Cornelius Scipio Nasica, kurulski edil 197. g, i pretor 174. g. (prema Hermannu.)

c) L. Cornelius Scipio Asiaticus, kurulski edil 195. g, i pretor 193. g.

Kad bi se moglo otkriti o kojem je Scipionu riječ, pitanje datacije komedije bilo bi mnogo jasnije. Dakle, stih *...quam me nunc scipionem contui...* mogao bi se prevesti: *...kao što vidim ovaj štap..., i ...kao što vidim ovog Scipiona...*

Samo me gledaj! (*Stanka.*) Što se kćerke tiče, na nju se nemam što ljutiti. Ni za što nije kriva: sve radi po tvojoj zapovjedi, pokorava se tvojoj vlasti. Ti si joj i mater i gospodarica. Tebi ću se osvetiti. Tebe ću uništiti kao što i zaslužuješ, i kao što si se ti ponijela prema meni. (*Obraća se gledaocima.*) Ma pazi, molim te, ta zločinka ne smatra dostojnim ni da mi priđe, ni da progovori sa mnom, ni da me moli za oprost kad sam ljut. (*Prema vratima. Izlazi Kleereta.*) A, evo je, izlazi moj mamac. Čini mi se da ću pred vratima govoriti o onome što želim, jer ne mogu unutra.

/Treći prizor. Kleereta. Dijabol./

KLEERETA: Nikakvo mi je brbljanje ne može odvesti; samo Filipovi zlatnici, ako dođe kakav kupac. (*Stanka.*) To što o nama loše govoriš, to je čisto srebro i zlato. Duša ti je sad kod nas prikovana Kupidonovim čavlom. Sad požuri, nogama i rukama, kako god možeš. Što bi ti više na pučinu, to te struja više vraća u luku.

DIJABOL (*obraća se gledaocima*): Ma boga mi moga, lišit ću ja tog vozača prevoznine. (*Ponovno Kleereti*): Natjerat ću ja tebe da se brineš sa mene i za moju stvar, kao što i treba: jer se ne brineš o meni kao što zaslužujem, kad me izbacuješ iz kuće.

KLEERETA: Ovdje se više priča nego radi.

DIJABOL: Ja sam te sam izvukao iz samoće i bijede. Pa i da bude samo sa mnom, ne bi mogla dovoljno uzvratiti.

KLEERETA: Sam je imaj, ako uvijek sam budeš davao što tražim. Znaj da ti je to uvijek obećano pod uvjetom da najviše daješ.

DIJABOL: Pa ima li kraja darivanjima? Tko bi tebe zadovoljio? Čim nešto primiš, odmah smišljaš što bi još tražila.

KLEERETA: Pa ima li kraja tvojim posjetima, ljubakanju? Tko bi tebe zadovoljio? Čim je pustiš, ti odmah tražiš da ti je vratim.

DIJABOL (*opravdavajući se*): Pa dao sam ti što smo se dogovorili.

KLEERETA (*ravnodušno*): I ja sam tebi poslala curu. Koliko daš, toliko dobiješ, koliko para, toliko muzike.

DIJABOL (*tužno*): Tako si zla prema meni.

KLEERETA: Što me optužuješ, ako vršim svoju dužnost. Nema ni u knjigama, ni u pjesmama, a ni na slikama, da svodilja dobro postupa sa zaljubljenom mušterijom, ako misli na svoju korist.

DIJABOL: Ipak bi bilo bolje da me štediš, da bih ti dulje trajao.

KLEERETA: Što? Ne znaš? Pa ona koja šteti ljubavnika, ta sebe ne šteti. (*Stanka.*) Ljubavnik ti je svodilji kao riba: valja samo ako je svjež. Onda je sočan, ima slasti, možeš ga okretati po volji. On želi davati, želi da se od njega nešto traži: jer kad vadi s gomile, ne zna ni što daje, ni koliki mu je trošak. Brine se samo zato da se sviđa djevojci, da se sviđa meni, da se sviđa pratilji, slugama, sluškinjama, pa čak i mome psetu: novi mu se ljubavnik umiljava, da bi mu se ovaj razveselio kad ga vidi. Istinu ti kažem: pravo je da se čovjek zagrije za svoj dobitak.

DIJABOL (*tužno*): Da, tu istinu sam shvatio uz veliki trošak.

KLEERETA: Kad bi imao što dati, drukčije bi pričao. A sad kad nemaš ništa, uporno zahtijevaš da je dobiješ pogrdama.

DIJABOL (*opravdavajući se*): Ma nije to moj način.

KLEERETA (*pomalo uzrujano*): Pa nije ni moj, bogati, da ti je šaljem besplatno. (*Velikodušno.*) Al nek ti ovo bude zbog tvoje dobi i poštenja, jer si više bio nama na korist, nego sebi na čast. Ako mi se na ruke izbroje dva talenta srebra, ovu ću ti je noć darovati badava - tebi u počast.

DIJABOL: A ako nemam?

KLEERETA: Onda ću ti povjerovati da nemaš. Ona će poći drugome.

DIJABOL: Pa gdje je ono što sam ti prije dao?

KLEERETA (*ravnodušno*): Potrošeno. Eh, da mi to traje, slala bih ti ja nju, nikad ništa ne bih tražila! Dan, vodu, sunce, mjesec, noć - to ne kupujemo, ali ostalo što nam treba - ne dobivamo na veresiju. Ako od pekara tražimo kruh, od vinara vino, tek kad dobiju novac daju robu. Istim ti se načinom koristimo i mi. Ruke nam uvijek imaju oči: vjeruju samo u ono što vide. Pa stara ti je ona: "Nikakve koristi od naplate..." znaš čija.⁷ (*Odlučno.*) Dosta sad o tome.

DIJABOL: Drugu mi sad priču pričaš, kad sam opljačkan! Da, daleko drugačiju, nego onda kad sam davao. Drugačiju nego onda kad si me laskavo i prijazno mamila k sebi: tada su mi se kad sam dolazio smješkali i zidovi tvoje kuće. Govorila si da mene jedinog od svih volite, i ti i ona. Kad bih što dao, kao ptičice ste mi jele iz ustiju, i po meni su se ravnale sve vaše želje. Toliko ste me se držale: što bih ja zapovjedio, što god bih poželio, to biste napravile; što nisam htio i što sam zabranio, same ste izbjegavale, i ne biste se ni usudile pokušati to učiniti. (*Stanka. Nostalgичno.*) Eh prije... A sad

⁷ Poslovica *nihili coactiost...* prilično je nejasna. Postoje različita tumačenja: Havet predlaže rješenje: *nihili coactiost mendaci (vel pauperis)*..., u značenju "Nikakva korist tražiti novac od prosjaka." Drugi nam prijedlog daje Otto, navodeći stih kao *...nihili coctiost, si est caecus...*, što bismo preveli "Nikakve koristi od kuhara ako je slijep."

vas nije briga ni što želim, ni što ne želim, bezobraznice.

KLEERETA: Što, ne znaš? Ovaj ti je naš posao najsličniji ptičarevu: ptičar kad poravna zemlju, prospe zrnje; ptičice se naviknu na to; onaj koji želi dobitak, mora i potrošiti: često jedu; al jednom ako ih uhvate, ptičari podmire trošak. Isto ti je ovdje kod nas: kuća nam je gumno, a ptičar sam ja, zrnje je cura, krevet je mamac, ljubavnici - ptice. Naviknu se oni da ih se lijepo pozdravlja, laskavo zove, ljubi, da im se slatko i medeno priča. Ako joj je opipao grudi, nije to ptičaru na štetu; a ako je dobio poljubac, može se uhvatiti i bez mreže. Ma zar si ti to zaboravio, a tako si dugo u ovoj školi?

DIJABOL: Ti si kriva, kad napola obrazovana učenika tjeraš od sebe.

KLEERETA: Samo se ti hrabro vrati, ako nađeš novac; a sad, odbij!

DIJABOL: Stani, stani, čuj! Reci mi, koliko misliš da je dosta da ti dam za nju, da ovu godinu ne bude ni s kim drugim?

KLEERETA: Tko, ti? Dvadeset mina, ali pod ovim uvjetom: ako mi koji drugi prije donese, tebi zbogom! (*Okreće se da ode.*)

DIJABOL (*za njom*): Hej, ima još nešto što bih ti htio reći prije nego odeš.

KLEERETA (*zaustavlja se*): Reci što god hoćeš.

DIJABOL: Nisam još sasvim propao; ostalo je još toga, mogao bih i više propasti. Imam odakle ću ti dati što tražiš, ali ću ti dati pod svojim uvjetima, tako da znaš: ona će mi služiti cijelu godinu, i za to vrijeme neće puštati ni blizu ni jednog drugog muškarca, osim mene.

KLEERETA: Dapače, ako ti hoćeš, uškopit ću svako muško koje služi u kući; uostalom donesi nam napismeno, kako želiš da se ponašamo. Propiši nam zakon kako god ti se hoće i sviđa. Samo donesi novac sa sobom - lako ću ja podnijeti ostalo. Vrata svodnice su ti najsličnija carini: ako nešto nosiš, otvaraju se; ako ne nosiš ništa, vrata ti se ne otvaraju. (*Odlazi u kuću.*)

DIJABOL (*za sebe*): Gotov sam ako ne nađem tih dvadeset mina. I stvarno, ako ne upropastim taj novac, sam sam propao. Sad ću produžiti na trg i pokušati na sve moguće načine: kojeg god prijatelja vidim, klečat ću pred njim, preklinjati ga. Odlučio sam: Obratit ću se i onima koji su zavrijedili, i onima koji nisu. (*Odlazi.*)

DRUGI ČIN

/Prvi prizor. Liban./

LIBAN (*Dolazi s desne strane, kao s trga, zijeva i rasteže se.*): Ma stvarno, bogati, Libane, sad bi bilo bolje da se probudiš i da smišljaš lupeštinu, kako da nađeš novac. Davno je to bilo otkako si ostavio gazdu, i tobože otišao na trg.⁸ I tu si sve dosad spavao u blaženom miru. Što se ne trgneš iz mlitavosti, ne odbiješ lijenost, i ne budeš opet onaj stari lukavac? Služi gospodaru; pripazi da ne učiniš isto što čine drugi robovi kojima je uvijek na pameti prevariti gospodara. (*Prene se odjednom.*) Odakle da uzmem? Kome da se obratim? (*Pjesnički patetično.*) Gdje da privežem ovu lađu? (*Gleda u zrak. Učeno.*): Žrtva je povoljna, znamenje je tu; ptice sve dopuštaju. Djetlić i vrana odobravaju slijeva, gavran i sova zdesna. (*Zapanjeno.*) Ali, što je ovo? Zašto djetlić udara o brijest? Nije to tek tako. Sigurno, bogami, koliko ja iz proročanstva i ptica shvaćam, ili se meni spremaju šibe, ili vrtararu Saurei. (*Ugleda Leonidu.*) Što je to ovdje? Zašto Leonida trči ovamo sav uspuhan? Bojim se da će ovaj ureći moje lupeštine. (*Sakrije se.*)

/Drugi prizor. Leonida, Liban./

LEONIDA (*zadihan, ne primjećujući Libana*): Gdje da sad potražim Libana ili gospodareva sina, da ih učinim sretnijima od same božice Sreće?⁹ Dolazim donoseći im golem plijen i trijumf. Zajedno sa mnom piju, zajedno se sa mnom kurvaju, pa ću i ja ovaj plijen što sam ga našao podijeliti zajedno s njima.

LIBAN (*na stranu*): Ovaj je čovjek opljačkao kuću, ako je napravio po svom običaju. Jadan onaj tko je tako slabo pazio na svoja vata...

LEONIDA: Ma voljan sam cijeloga života biti rob, samo da nađem Libana.

LIBAN (*na stranu*): Bogami, da je do mene, ne bi prije ni bio slobodan.

LEONIDA: I uz to ću dati dvjesto teških udaraca s grbače.

LIBAN (*na stranu*): Gle, dijeli blago: taj svo bogatstvo nosi na grbači.

LEONIDA: Ako nam ova prilika umakne, nikad više, bogami, na konja

⁸ Mnogi izdavači stih 252 izbacuju kao interpolaciju, te smo ga i mi u našem prijevodu izostavili, bez narušavanja integralnosti teksta.

⁹ *Lubentia*, Sreća, je Venerin nadimak.

vranca!¹⁰ Gospodar će se naći okružen sa svih strana, neprijatelj će se uzoholiti. Ali ako zajedno sa mnom misli zaskočiti ovu priliku što nam se ukazala, veliku će divotu, punu puncatu radosti, stvoriti svojim gospodarima, i sinu i ocu, i to toliko, da će nam oni obojica, čitav život biti dužni i obvezani našim dobročinstvima.

LIBAN (*na stranu*): Govori o nekim vezanima. Ne sviđa mi se to: bojim se da nije smislio kakav lopovluk.

LEONIDA: Propao sam, i još kako, ako odmah ne nađem Libana, gdje god da jest, na čitavom svijetu.

LIBAN (*na stranu*): Onaj čovjek ondje traži pomagača za neko zlo, da ga u to uvuče. Ne sviđa mi se; odmah je to čudnovato kad se netko oznoji, a onda se još i tresse.¹¹

LEONIDA: Ali, što ja ovdje usporavam korake, a u žurbi sam; i još se razmahujem jezičinom? Zašto joj ne naredim da umukne, kad mi trati dan pričom?

LIBAN (*na stranu*): Bogami nesretna li čovjeka koji pritišće svoju zaštitnicu: jer kad god napravi kakvo zlo, umjesto njega, jezičina se krivo zaklinje.

LEONIDA: Požurit ću, da ne zakasnim osigurati svoj plijen.

LIBAN (*na stranu*): Kakav je to plijen? Idem k njemu i izmust ću iz njega što god to bilo. (*Glasno.*) Htio bih te pozdraviti punim grlom, koliko god mi dopuštaju snage.

LEONIDA (*tek ga sad ugleda*): O, Vježbalište bičeva, budi mi pozdravljen!

LIBAN: Što radiš, Nadgledniče zatvora!

LEONIDA: Oj, Podstanare okova!

LIBAN: Oj, Naslado šiba!

LEONIDA: Što misliš, koliko si težak bez odjeće?

LIBAN: Bogami, ne znam.

LEONIDA: Znao sam da ne znaš, a ja, bogami, koji sam te izvagao, znam.

¹⁰ U originalu *Numquam edepol quadrigis albis...*, tj. ...Nikad više na bijeli četveropreg... Aludira se na među Rimljanima općenito poznatu priču (Plaut je spominje i u Amph.450), prema kojoj Etruščani iz Veja, nakon pada grada, "Jupiterov četveropreg" nisu željeli predati pobjednicima; priča glasi da su kola sama, velikom brzinom, odjurila u Rim, a konji su se zaustavili tek na Kapitoliju. Pjesnik se poslužio ovim motivom kao metaforom za veliku brzinu. Kako ne znamo postoji li u nas adekvatna metafora, morali smo pribjeći polovičnom rješenju.

¹¹ Stih je nejasan. Neki ga izdavači izbacuju, kao interpolaciju iz druge komedije. Ipak, Bertini smatra da se Leonida, znojna od trčanja, stresao pri pomisli da neće naći Libana.

Gol i zavezan, težak si sto libara, kad si obješen za noge.

LIBAN: Ma nemoj, kako to?

LEONIDA: Reći ću ti ja i kako i zašto. Kad ti je za noge vezan dobar uteg od sto libara, a ruke sapete lisičinama i privezane za gredu, težak si taman toliko koliko si zao i pokvaren, ni više ni manje.¹²

LIBAN: Jao tebi!

LEONIDA: To "jao" božica Ropstva ostavlja u oporuci - tebi.

LIBAN: Prekinimo ovo čarkanje.¹³ Što se to zbiva?

LEONIDA (*povjerljivo*): Može li ti se vjerovati?

LIBAN: Svakako, samo hrabro.

LEONIDA: Ako želiš pomoći gospodarevu sinu, ukazala ti se iznenada dobra prilika, doduše, uz neko zlo: ali, zahvaljujući nama, svi će dani biti blagdani za lopuže, Libane, sad treba smoći hrabrosti i poslužiti se lukavstvom. Upravo sam smislio takvu mučku, da će nas proglasiti dvojicom najpogodnijih od svih na svijetu - za jedno dobro razapinjanje.

LIBAN: Baš sam se čudio zašto me već tako dugo svrbe leđa: a ono ona već počela predviđati svakojaka zla. Reci, što god da jest.

LEONIDA (*gleda ga sumnjičavo*): Velik je plijen, ali i veliko zlo.

LIBAN (*razmetljivo*): Ma ako se i svi krvnici slože i udruže mučila, mislim da imam leđa taman prikladna za to, ne moram tražiti vani.

LEONIDA (*hrabreći ga tapše po leđima*): Ako zadržiš tu čvrstinu duha, spašeni smo!

LIBAN: Ako se stvar treba riješiti na leđima, što ne bih i javno pljačkao? Ja ću poreći i izdržati; napokon, krivo ću se zakleti.

LEONIDA: E, to ti je hrabrost, ako netko, kad zatreba, junački podnosi zlo. (*Poučno.*) Onaj koji junački podnosi zlo, isto tako poslije i odnosi dobro.

LIBAN (*nestrpljivo*): Što mi smjesta ne objasniš stvar? Baš čeznem da se

¹² Leonida radi šalu iz načina na koji su se robovi bičevali. Njima bi, obješenima za ruke o stup ili gredu, za noge vezivali uteg od sto libara, te su tako visjeli nepomični, da ne bi nogama udarali izvršitelja kazne. Leonida tu nepomičnost uspoređuje s ravnotežom na vagi.

¹³ Stih u originalu *Verbivellationem fieri compendi volo*, sa značenjem: Prekinimo ovo čarkanje..., također je veoma značajan u rješavanju pitanja datacije komedije. Prema Liviju (26,4., i 38.21.), 211.g. za vrijeme opsade Kapue, Rimljani su konjaništvu pridodali lako naoružane pješake (*velites*), čija je zadaća bila provocirati i zbuniti neprijatelja. Tako je uveden novi način borbe - *velitatio*, čarkanje. Prema Havetu, bilo bi nelogično da je Plaut i prije tog datuma koristio taj termin, pa je prema tome komedija vjerojatno napisana nedugo nakon 211.g

namjerim na zlo.

LEONIDA: Dobro, pitaj me polako, jedno po jedno, da dođem k sebi. Zar ne vidiš da sam još uspuhan od trčanja?

LIBAN: De, de, pričekat ću ako hoćeš... (*Na stranu*)... ako treba, sve dok ne crkneš.

LEONIDA: Gdje je gazda?

LIBAN: Stariji na trgu, mlađi ovdje unutra.

LEONIDA: To mi je dosta.

LIBAN: Onda si znači postao bogat.

LEONIDA: Pusti šalu.

LIBAN: Puštam: jedva čekam čuti što mi nosiš.

LEONIDA: Pazi sad ovamo, pa ćeš znati isto kao i ja.

LIBAN: Šutim.

LEONIDA: Bogu hvala. Sjećaš li se ti da je naš vratar prodao arkadske magarce trgovcu iz Pele?¹⁴

LIBAN: Sjećam se. I onda?

LEONIDA: E, taj je poslao ovamo novac da ga se preda Saurei, za magarce: upravo je došao momak koji nosi taj novac.

LIBAN: (*izbezumljeno*): Gdje je on?

LEONIDA: Što je, hoćeš ga odmah proždrijeti, čim ga vidiš?

LIBAN: Baš tako. Ali, čekaj, govoriš li ti o onim malo postarijim, šepavim magarcima, što su im kopita izlizana do stegna?

LEONIDA: Da, da, to su oni koji su sa sela dopremali brijestove šibe za tebe.

LIBAN: A, sjećam se to, oni koji su tebe odavde, vezana, nosili na selo.

LEONIDA: Dobro pamtiš. Baš sam sjedio u brijačnici, kad me počeo ispitivati znam li nekog Demeneta, Stratonova sina. Ja istog trenu velim da znam, izdam se za njegova roba, i pokažem mu našu kuću...

LIBAN: I poslije...?

LEONIDA: ...Reče mi da nosi novac za magarce vrataru Saurei; dvadeset mina, ali da ne pozna čovjeka, a da jako dobro zna za Demeneta. I čim je on to izlanuo...

LIBAN: Da?

¹⁴ Arkadski su magarci bili veoma poznati u Grka, a spominju ih i Varon (*De re rustica* II, 1. 14.), i Plinije (*Naturalis historia* VIII, 43; 68; 167.). Pela je bio grad u Makedoniji.

LEONIDA (*ljutito*): slušaj, pa ćeš znati. Smjesta se, onako napravim pametan i važan i kažem da sam ja vratar. A on mi odgovori: "Boga mi, ja ne znam Saureu, i ne znam kako izgleda. Nemoj se zato ljutiti. Ako hoćeš, dovedi mi gospodara Demeneta, kojeg znam, i neću te sprečavati da odneseš novac." Ja sam mu rekao da ću dovesti gospodara, i da ću mu biti pri ruci. On je namjeravao ići u kupelj, i poslije, odande, ovamo. Što misliš, kakav sad plan treba smisliti? Reci?

LIBAN: Ej, mislio sam o tome kako da dignem novac od tog došljaka i od Sauree. Tu sad treba fina obrada: naime, ako onaj stranac prije donese novac ovamo, nas smo dvojica odmah izvan igre. Baš me danas starac odveo nastranu, i u četiri oka i meni i tebi zaprijetio da ćemo se nagutati brestovine, ako Argirip isti čas ne dobije dvadeset mina srebra. Naredio je da prevarimo ili njegovu ženu ili vratara Saureu; i da će nam pomoći u oba slučajja. Idi ti sad na trg do gazde, i ispričaj mu što ćemo napraviti: ti ćeš biti - ne Leonida - nego vratar Saurea, sve dok trgovac ne donese novac za magarce.

LEONIDA: Učinit ću kako kažeš.

LIBAN: A ja ću ga, ako slučajno ranije dođe, u međuvremenu zabavljati.

LEONIDA (*bojažljivo*): Reci...

LIBAN: Da?

LEONIDA: ...Nećeš se naljutiti ako ti opalim ćušku, kad uskoro budem glumio Saureu?

LIBAN: Boga mi, pazi ti da me ne takneš, da ne bi slučajno požalio što si promijenio ime.

LEONIDA: Molim te, nemoj se uzrujavati.

LIBAN: Nemoj se niti ti uzrujavati, kad ti vratim.

LEONIDA (*brani se*): Samo kažem kako to obično biva.

LIBAN: I ja isto, bogami, kažem što će biti s moje strane.

LEONIDA: Nemoj reći - ne!

LIBAN: Kažem ti, a što ne bih i obećao da ću ti vratiti milo za drago.

LEONIDA: Idem ja. Znam da se nećeš uzrujavati. (*Ugleda trgovca.*) Hej, tko je to? On je, on glavom i bradom! Trčim odavde, a ti ga dotle zadržavaj ovdje. Moram ispričati starom.

LIBAN (*nestrpljivo*): Pa što već jednom ne učiniš to što ti je dužnost i ne pobjegneš?

/Treći prizor. Trgovac (*u hlamidi*).¹⁵ Liban/

TRGOVAC (*Dolazi s trga, prati ga mladi rob*): Kako mi je pokazano, ovo mora biti kuća u kojoj vele da živi Demenet. Idi, dečko, pokucaj i dozovi ovamo vratara Saureu, ako je unutra!

LIBAN (*Iznenada se pojavljuje*): Tko to ovako razbija naša vrata? Hej, tebi govorim, ako išta čuješ.

TRGOVAC (*iznenaden, brani se*): Nitko ih još nije ni taknuo. Jesi l' ti zdrav?

LIBAN: A, mislio sam da si ih taknuo jer si se zaputio ovamo. Neću ja da ti meni lupaš vrata koja zajedno sa mnom služe. (*Gladi vrata.*) Mi smo ti veliki prijatelji.

TRGOVAC: Bogami, nema straha da će im se razvaliti brava, ako ovako razgovaraš sa svima koji nešto traže.

LIBAN: Takve su ti čudi ova vrata: istog trenu zovu vratara, čim vide da im se iz daljine približava neki siledžija. Nego, po što si došao? Što tražiš?

TRGOVAC: Htio bih Demeneta.

LIBAN: Da je u kući, rekao bih ti.

TRGOVAC: A njegov vratar?

LIBAN: On je još manje unutra.

TRGOVAC: Gdje je?

LIBAN: Rekao je da ide brijaču.

TRGOVAC: Sreo sam ga, poslije se nije više vraćao?

LIBAN: Bogami, nije. Što si htio?

TRGOVAC: Da je tu, primio bi dvadeset mina.

LIBAN: Za što?

TRGOVAC: Prodao je na sajmištu magarce jednom trgovcu iz Pele.

LIBAN: Znam! I ti ih sad donosiš? Sad će on biti tu, vjerujem, svaki čas.

TRGOVAC: Kako izgleda taj vaš vratar? (*Na stranu.*) Ako je on, već ću znati.

LIBAN: Upalih obraza, ričkaste kose, trbušat, mrkih očiju, malo ugojen, turobna lica.

TRGOVAC: Slikar ne bi mogao bolje opisati njegov lik.

LIBAN: A, bogami, baš njega vidim: dolazi i trese glavom. Tko mu stane na put kad je ljut - taj će dobiti batina!

¹⁵ Trgovac je zaogrnut *hlamidom*, plaštem koji inače nosi kor u grčkoj tragediji, ali ga koriste i bogati ljudi na putovanjima.

TRGOVAC: Bogati, pa taj dolazi pun Ahilejeve srdžbe i prijatnji; ali ako me ljut takne - ljut će i batina dobiti!

/Četvrti prizor. Leonida. Liban. Trgovac./

LEONIDA (*pravi se da ne vidi drugu dvojicu*): Što se to ovdje zbiva? Zar nikoga nije briga što ja govorim? Zapovjedio sam Libanu da dođe u briačnicu, a njega nigdje. Bogami, baš se ne brine osobito za leđa i noge.

TRGOVAC (*tihom Libanu*): Uh što se taj osilio.

LIBAN (*tihom trgovcu*): Jadan ja!

LEONIDA: Zar sam danas Libana proglasio slobodnim? Je li već oslobođen?

LIBAN (*prilazi mu*): Preklinjem te!

LEONIDA: Bogami, prilaziš mi na svoju ogromnu štetu. Zašto nisi došao u briačnicu, kako sam ti zapovjedio?

LIBAN (*pokazuje na trgovca*): Ovaj me zadržao.

LEONIDA: Bogami, da kažeš da te i najviši Jupiter zadržao, i da on sam jamči za tebe, ni onda ne bi izbjegao kaznu. Ti, lupežu, ti kao da si prezreo moju zapovijed?

LIBAN (*trgovcu*): Propao sam, stranče!

TRGOVAC: Saurea, tako ti boga, nemoj ga tući radi mene.

LEONIDA: Da mi je sad pri ruci štap...

TRGOVAC: Smiri se, molim te!

LEONIDA: Satro bih ti leđa već ionako tvrda od udaraca. (*Trgovcu.*) Makni se i pusti da ga sredim. Svaki put me raspali. Tom lopovu ne smijem zapovjediti ni jednu stvar. Sto puta naređujem jedno te isto i lajem za njim, ali s njim nikad dovoljno vike i uzrujavanja. (*Ogleda se. Libanu.*) Zar nisam zapovjedio da makneš ovo smeće s vrata, bitango? Zar nisam naredio da skineš paučinu sa stupova? Nisam li zapovjedio da nam urediš ukras na vratima? Ništa nisi napravio! Moram hodati naokolo sa štapom kao da sam šepav! Tri dana se trudim na trgu samo za jednu stvar - da nađem nekoga tko traži novac na kamate, a vi dotle spavate ovdje u kući. Dat ću ti ja! (*Udara ga.*)

LIBAN: Stranče preklinjem te, brani me!

TRGOVAC (*molećivo ga hvata za ruku*): Saurea, molim te, pusti ga, meni za ljubav!

LEONIDA (*i dalje ga udara*): Ej, je li netko platio za prijevoz ulja?

LIBAN: Jest. Platio je.

LEONIDA: A kome?

LIBAN: Tvom zamjeniku Stihu.

LEONIDA: Ha, hoćeš me smiriti! Znam da imam zamjenika, a i u gospodarevoj kući nitko nije vredniji od njega. Ali vino koje sam jučer prodao vinaru Ekserambu, je li i to plaćeno Stihu?

LIBAN: Mislim da da. Vidio sam da je Ekseramb glavom ovamo doveo mjenjača.

LEONIDA: Baš fino! Prije kad bih mu što posudio, jedva bih za godinu dana mogao utjerati natrag. Sada se trudi, vodi novčara kući, čak i zapisuje svaki dinar. Je li Dromon vratio svoju plaću?

LIBAN: Čini mi se, samo napola.

LEONIDA: Što je sa ostatkom?

LIBAN: Rekao je da će vratiti čim njemu plate; veli da su mu zadržali novac, dok ne obavi posao koji je započeo.

LEONIDA: Je li Filodam vratio vrčeve koje sam mu dao?

LIBAN: Još ne.

LEONIDA (*ljutito*): Što, nije? Eto ti, daj, učini uslugu!

TRGOVAC: Bogami, gotov sam. Ovaj će me otjerati svojom mrzovoljom.

LIBAN (*tihom Leonidi*): Hej dosta je bilo. Čuješ što ti se kaže?

LEONIDA (*tihom*): Čujem, prestajem.

TRGOVAC (*na stranu*): Čini mi se da je napokon umuknuo. Najbolje da mu sad pridem, prije nego opet počne zvocati. (*Glasno.*) Možeš mi posvetiti malo vremena?

LEONIDA (*tobože iznenadeno*): E, odlično! Kad si došao? Bogami, nisam te vidio. Ne zamjeri mi, molim te, od bijesa mi se smrklo pred očima.

TRGOVAC: Nije ni čudo. Htio bih do Demeneta, ako je kod kuće.

LEONIDA (*gleda u Libana*): Kaže da nije unutra. Ali, ako hoćeš kod mene ostaviti novac, jamčim ti da će stvar biti sređena.

TRGOVAC: Radije bih ti dao kad gospodar Demenet bude tu.

LIBAN: Gospodar ga zna, a i ovaj njega.

TRGOVAC: Dat ću mu kad gospodar bude prisutan.

LIBAN: Daj mu, na moju odgovornost! Ja ću se za sve pobrinuti. Kad bi stari znao da si u ovoga sumnjao, naljutio bi se: on sam mu uvijek sve vjeruje.

LEONIDA: Baš me briga. Nek ne da, ako neće. Pusti ga.

LIBAN: Daj mu, kažem ti; Jao, bojim se jadan da ne bi mislio da sam te ja nagovorio da mu ne vjeruješ. Molim te, daj mu, i ne boj se. Tako mi boga, bit će sve u redu!

TRGOVAC: Vjerovat ću samo dok je to kod mene. Nisam ja odavde, ne poznajem Saureu.

LIBAN: Pa, onda ga upoznaj!

TRGOVAC (*na stranu*): Je li on ili nije, bogami, ne znam. Ako je on, bolje za njega! Znam sigurno da nikome neću dati, dok sam ne budem siguran.

LEONIDA (*na stranu*): Ubili ga svi bogovi! (*Libanu.*) I da ga više nisi molio ni jednom jedinom riječju. Bezobrazan je jer ima mojih dvadeset mina. (*Trgovcu.*) Nikome ne treba taj novac. Nosi se kući, gubi se odavde, i da nam nisi više dosađivao.

TRGOVAC: Grozno je ljut. Rob ne bi smio biti tako nadut.

LEONIDA (*Libanu*): Bogami, bit će na tvoju štetu, ako ovom ne kažeš što ga ide.

LIBAN (*trgovcu glasno*): Gade, nitkove! (*Trgovcu tiho.*) Zar ne vidiš da se ljuti?

LEONIDA (*tiho*): Samo ti nastavi!

LIBAN (*trgovcu glasno*): Sramoto ljudska! (*Trgovcu tiho.*) Preklinjem te, daj mu novac, da opet ne počne.

TRGOVAC: Bogami, vi tražite zlo!

LEONIDA: Bogami, noge ću ti polomiti ako ne ukloniš ovog besramnika!

LIBAN: Gotov sam, daj besramniče, huljo! Što, nemaš hrabrosti pomoći meni - hulji?

LEONIDA (*Libanu*): Ti i dalje moliš ovog gada?

TRGOVAC: Što? Zar ti - rob, vrijeđaš mene - slobodna čovjeka?

LEONIDA: Dobit ćeš batina!

TRGOVAC: Bogami, tebi će se to desiti: izmlatit će te! Zovem te na sud!

LEONIDA (*ravnodušno*): A ja ne idem.

TRGOVAC: Ne ideš? Pamti dobro!

LEONIDA: Pamtim.

TRGOVAC: Bogami, naplatit ću ja s vaše grbače.

LEONIDA: Jao si ga tebi! Ti ćeš se, lupežu, na nama naplatiti?

TRGOVAC: Još danas ću ubrati globu zbog vaših psovki.

LEONIDA: Što, obješenjače? Ma je li, lupežu? Zar misliš da mi bježimo od

gospodara? Hajdemo sad do gospodara, kamo nas zoveš, kamo bi ti već dugo.

TRGOVAC (*ironično*): Zar već? E, nećeš od mene dobiti ni novčića, dok mi to Demenet ne naredi.

LEONIDA: Samo izvoli! Onda prošeći. Ti druge vrijeđaš, a tebi se ne smije vratiti! I ja sam čovjek kao i ti.

TRGOVAC: Očito.

LEONIDA: Onda idi za mnom. Da se ne ureknem: Nitko me nije optužio mojom krivicom. Nema danas u Ateni nikoga kome bi se više od mene vjerovalo.

TRGOVAC: Možda. Ali nećeš me nagovoriti da ti povjerim ovaj novac. Pa ne poznam te! Čovjek je čovjeku vuk, a ne čovjek, kad ne znaš kakav je.

LEONIDA (*samozadovoljno*): Sad mi ugadaš. Znao sam ja da ćeš se ti danas ovoj mojoj glavici ispričati za uvredu. Iako sam u prljavom odijelu, ipak sam pošten, a novci mi se ni izbrojiti ne mogu.

TRGOVAC: Možda.

LEONIDA: Baš mi je danas bogati trgovac s Roda, Perifan glavom, dok nije bilo gospodara, izbrojio na ruke talenat srebra; povjerio mi ga je, i nije se prevario.

TRGOVAC: Može biti.

LEONIDA: A i ti bi mi, znam, da si se raspitao o meni, povjerio to što nosiš.

TRGOVAC: Ne kažem da ne bih. (*Sva trojica odlaze prema trgu.*)

TREĆI ČIN

/Prvi prizor. Kleereta. Filenija./

KLEERETA (*Izlazi s Filenijom iz kuće. Ljutito*): Zar te ni zabranama ne mogu natjerati da slušaš? Ili si tako zabila u glavu da ne moraš slušati majku?

FILENIJA (*opravdavajući se*): Pa, majko, kako da poštujem božicu Pravdu, kad moram ugadati ovakvim tvojim naredbama.

KLEERETA: Zar je to štovanje božice Pravde, ne slušati majku? Zar je red da se protiviš mojim zapovijedima?

FILENIJA: Ma što? Ne krivim one koji dobro rade, niti volim one koji griješe.

KLEERETA: Osim što si zaljubljena, imaš i dosta dug jezik.

FILENIJA: Majko, to mi je zanat. Trošim jezikom, zarađujem tijelom, molim srcem, mislim računicom.

KLEERETA: Ja sam htjela tebe kazniti, a sad ti mene optužuješ.

FILENIJA: Tako mi boga, niti te optužujem, niti mislim da je to u redu. Samo tugujem kad mi ne daju da budem s onim kojeg volim.

KLEERETA: Hoću li danas i ja doći do riječi?

FILENIJA: Prepuštam ti i svoj i tvoj dio. Ti meni udaraš ritam i kad šutim, i kad govorim. A da za tren pustim vesla i odem spavati u kabinu, u kući bi se odmah sve zaustavilo.

KLEERETA: Što ti to govoriš, bezobraznice nad bezobraznicama? Koliko sam ti puta zabranila da pozoveš Argiripa, Demenetova sina, da ga pipaš, da ga primaš, da u njega piljiš? Što je poklonio? Što je naredio da nam se donese? Ili ti možda misliš da su laskave riječi zlato, a pametne - pokloni? A ti njega još više voliš, javljaš mu da dođe; sprdaš se s onima koji ti daju, a gineš za onima koji te veslaju. Zar trebaš čekati da te učini bogatom - ako mu umre mama? Bogami, nama i cijeloj kući prijeti velika opasnost da ne umremo od gladi, dok čekamo da ta gospođa umre. Ako mi sad ne donese dvadeset mina srebra, bogami, otjerat ću ja tog cmizdravca iz kuće. Zadnji put mu opraštam da nema.

FILENIJA: Izdržat ću, majko moja, pa makar mi ne dala jesti.

KLEERETA: Ne branim da te vole oni koji daju, zbog čega su i voljeni.

FILENIJA (*nesretno*): Majko, što da radim kad mi je srce zauzeto? Savjetuj me!

KLEERETA: Hm, ako misliš na svoju korist, gledaj ovu moju sijedu glavu.

FILENIJA: Majko, i pastir koji pase tuđe ovce ima neku svoju miljenicu koja ga drži u nadi da je njegova. Dopusti mi da volim samo Argiripa; hoću njega, to mi je za dušu.

KLEERETA (*ljutito*): Idi unutra! Bogati, ništa besramnije od tebe!

FILENIJA (*pokunjeno*): Poslušnu si kćer rodila, majko. (*Odlaze.*)

/Drugi prizor. Liban. Leonida./

LIBAN: Zahvaljujemo se božici Nevjeri, i s punim smo joj pravom zahvalni, jer uzdajući se u svoje spletke, varke, lukavstva, oslanjajući se o leđa,

iskustvo batina...

Prema šibama, križevima, okovima, remenju, lancima, vratnim okovima, negvama, najoštrijim lomačama što su prije ožiljcima šarale naša leđa...

Sad su se te legije, čete i cijela vojska nagnale u bijeg, silom navaljujući protiv naših krivih zakletvi. To se zbilo zahvaljujući ovom kolegi i mojoj finoći. (*Ponosno.*) Koje muško hrabrije od mene trpi udarce?

LEONIDA: Bogami, ne možeš napohvaljivati svoje vrline, kao što ja mogu sve što sam naopako učinio i u ratu i u miru. Bogami, ne mogu se ni nabrojiti silna tvoja djela: kad si prevario čovjeka koji ti je vjerovao, kad si se najsvečanije, pri punoj svijesti i dobrovoljno krivo zakleo, kad si obijao kuće, kad su te uhvatili u krađi, kad si se opravdavao, viseći oči u oči s osam lukavaca, mišićavih šibača!

LIBAN: Smjesta priznajem, Leonida: sve je to što govoriš istina, bez daljnega. Ali, bogami, i tvoja se zlodjela mogu nabrojati: Kad si namjerno iznevjerio čovjeka koji ti je vjerovao, kad su te uhvatili u očitoj krađi i izbičevali jer si se krivo zakleo, kad ti je ruka posegnula za svetinjama, kad si često bio gospodar na štetu, nepriliku i sramotu, kad si poricao da ti je dano ono što su ti povjerali, kad si bio vjerniji prijateljici nego svome prijatelju, i kad je tvoja izdržljivost često izmorila čvrste batinaše naoružane gipkim brestovim šibama. Jesam li se dobro odužio kolegi i pohvalio ga?

LEONIDA: Baš kako treba, i meni i tebi, a najviše našoj prirodi.

LIBAN: Nego, pusti sad to, i odgovori mi ovo što te pitam.

LEONIDA: Pitaj što hoćeš.

LIBAN: Imaš li dvadeset mina srebra?

LEONIDA (*zadovoljno*): Pogodi. Bogami, stari je Demenet bio ljubazan s nama. Kako se samo krasno pretvarao da sam ja Saurea! Jedva sam zadržao smijeh, kad je ispsovao došljaka, zato što mi nije htio vjerovati dok njega nije bilo. Kako me bez greške nazivao pazikućom Saureom!

LIBAN (*stavlja mu ruku na usta*): Čekaj malo.

LEONIDA: Što je?

LIBAN: Ne izlazi li ono Argirip s Filenijom?

LEONIDA: Šuti! On je, prislušujmo! (*Skrivaju se.*)

LIBAN: On plače. I ona plače i drži ga skut. Što je sad to?

LEONIDA: Prislušujmo, tiho!

LIBAN: Jao, nešto mi pada na pamet! Uh, da mi je sad štap!

LEONIDA: Zašto?

LIBAN: Da namlatim magarce, ako slučajno počnu njakati u kesi.

/Treći prizor. Argirip. Filenija. Liban. Leonida./

ARGIRIP (*Izlazi s Filenijom iz Kleeretine kuće*): Zašto se zaustavljaš?

FILENIJA: Ljubim te, patim kad te nema.

ARGIRIP (*nježno*): Hajde, ostaj mi dobro.

FILENIJA: Bila bih još bolje, da ostaneš ovdje.

ARGIRIP: Drž' se!

FILENIJA: Tražiš od mene da se držim, a svojim me odlaskom ubijaš.

ARGIRIP: Tvoja majka mi je rekla da je ovo zadnje: naredila mi je da idem kući.

FILENIJA: Prerano će kćer u grob otjerati, ako moram biti bez tebe.

LIBAN (*tiho Leonidi*): Bogami, ovoga su potjerali van.

LEONIDA (*tiho Libanu*): Da.

ARGIRIP: Molim te, pusti me.

FILENIJA: Kamo ideš? Zašto ne ostaneš ovdje?

ARGIRIP: Ako hoćeš, noćas ću ostati.

LIBAN (*tiho Leonidi*): Jesi li čuo kako je darežljiv kad je riječ o noćnim uslugama? Očito je ovaj gospodin Solon¹⁶ danju zauzet pisanjem zakona, da bi ih se narod mogao držati. Gluposti! Oni koji se kane pokoravati tim zakonima, od njih nikad čestitih ljudi, ti su pijanci i danju i noću.

LEONIDA (*tiho Libanu*): Ovaj se, bogami, da može, ne bi udaljio od njenih nogu, premda sada žuri i prijeti se da će otići.

LIBAN (*tiho Leonidi*): Prestani, da čujem njega.

ARGIRIP: Zbogom!

FILENIJA: Kamo žuriš?

ARGIRIP (*patetično*): Ostaj mi zbogom, vidimo se kod Orka¹⁷; koliko je moguće brže, oprostiću se od života.

FILENIJA: Zašto, preklinjem te, tražiš da umreš, a nisam to zaslužila?

ARGIRIP: Zar ja? Ako bih vidio da ti je život u opasnosti, sam bih svoj život tebi predao; od svojega bih tebi dao.

FILENIJA: Zašto si onda prijetiš da ćeš si oduzeti život? Što misliš da ću ja

¹⁶ Solon, atenski zakonodavac (oko 594.g.), ubrajao se među sedmoricu mudraca.

¹⁷ Ork je bog podzemlja, upotrijebljen kao personifikacija zagrobna života.

napraviti, ako učiniš što si rekao? Odlučila sam da ću si učiniti sve isto što i ti sebi.

ARGIRIP (*raznježeno*): Oh, slađa si od slatkog meda!

FILENIJA: Ti si moj život! Zagrli me!

ARGIRIP: Vrlo rado. (*Grli je.*)

FILENIJA: O kad bismo tako umrli!

LEONIDA (*tiho Libanu*): O Libane, kako li je jadan čovjek koji ljubi!

LIBAN (*tiho Leonidi*): Boga mi, još je jadniji onaj koji visi.

LEONIDA (*tiho Libanu*): Znam, iskusio sam. Okružimo ih: svaki s jedne strane, i pozovimo ih. (*Prilazi im. Glasno.*) Zdravo gospodaru. Zar je ova žena koju grliš - dim?

ARGIRIP: Zašto?

LEONIDA: Oči su ti pune suza, zato to pitam.

ARGIRIP: Boga mi, nikoga ja nisam izgubio, jer ga nikada nisam ni imao.

LIBAN: Filenijo, zdravo!

FILENIJA: Dali vam bogovi sve što želite.

LIBAN (*nevino*): Htio bih - noć s tobom, i vrč vina, ako može.

ARGIRIP (*prijeteći*): Pazi što govoriš, gade!

LIBAN (*izvlači se*): Ma za tebe, ne za sebe.

ARGIRIP: Govori što hoćeš.

LIBAN: (*pokazuje na Leonidu*): Hoću, bogami, da ovaj dobije batina.

LEONIDA: Koga bi ti na to nagovorio, nakovršani bludniče?

ARGIRIP: Dabogda vam sreća bila daleko veća od moje, Libane, jer ja sigurno ovu večer neću dočekati živ.

LIBAN: Zašto, molim te lijepo?

ARGIRIP: Jer ja nju volim, i ona mene voli; nemam joj što dati, pa me njezina majka izbacila iz kuće. (*Stanka.*) A tako je volim. Dvadeset mina me otjeralo u smrt: njih joj je danas rekao dati mladić Dijabol, ako se ne bude sastajala ni s kim, osim s njim - čitavu godinu. Vidite li što vrijedi i što može dvadeset mina? Onaj koji ih može upropastiti spašen je, a ja koji to ne mogu, upropašten sam.

LIBAN: Je li već dao novac?

ARGIRIP: Nije.

LIBAN: Smiri se, ne boj se!

LEONIDA: Dođi ovamo, Libane, trebam te.

LIBAN: Reci. (*Udaljuju se.*)

ARGIRIP (*za njima*): Ma preklinjem vas, bolje bi bilo da o tome pričate zagrljeni.

LIBAN: Gospodaru, moraš znati da nije sve svima jednako slatko. Slatko je vama zaljubljenima u zagrljaju pričati. Meni se fučka za njegov zagrljaj, a i on moj prezire: napravi onda sam to što nama savjetuješ.

ARGIRIP: Hoću, bogami, vrlo rado; u međuvremenu, ako nemate ništa protiv, maknite se ovamo. (*Pokazuje im kamo.*)

LEONIDA (*tiho Libanu*): Želiš li prevariti gospodara?

LIBAN: Zaslužio je.

LEONIDA: Bi li htio da me Filenija pred njim zagrlji?

LIBAN: Bogami, to bih volio.

LEONIDA: Pođi sa mnom. (*Vraćaju se.*)

ARGIRIP: Je li što dobra? Dosta ste govorili.

LEONIDA: Poslušajte, potrudite se, i gutajte moje riječi: prije svega, priznajemo da smo tvoji robovi, ali, ako ti se donese dvadeset mina, kako ćeš nas nazvati?

ARGIRIP: Oslobođenicima.

LEONIDA: A ne gazdama?

ARGIRIP: Dobro, može, tako je bolje.

LEONIDA (*živahno*): U ovoj ti je kesu dvadeset mina. (*Maše kesom.*) Ako hoćeš, dat ću ti ih.

ARGIRIP (*zaneseno, u jednom dahu*): Bogovi te uvijek čuvali, čuvaru gospodarev, uresu naroda, riznico obilja, unutarnji spase, i zapovjedniče ljubavi. (*Pokazuje na vrat.*) Stavi to tu, samo mi ti tu kesu stavi oko vrata.

LEONIDA: Pa neću ja da mi ti, moj gospodar, nosiš taj teret.

ARGIRIP: Zašto se ti ne oslobodiš muke, i ne staviš ju na mene?

LEONIDA: Ja ću nju tegliti, a ti, kako i priliči gospodaru, idi ispred mene slobodnih ruku.

ARGIRIP: Onda?

LEONIDA: Što onda?

ARGIRIP: Zašto mi ne predaš tu kesu, da malo meni pritišće leđa?

LEONIDA: Zapovjedi da ona kojoj ćeš dati ovu kesu moli i traži od mene. Sklisko je mjesto na koje si mi rekao da to stavim.

FILENIJA (*molećivo*): Daj, Leonido, oko moje, ružo moja, dušo moja, radosti moja, daj srebro meni; ne rastavljaj nas zaljubljene.

LEONIDA: Dobro, onda mi reci da sam tvoj vrapčić, kokica, prepelica, janješce, jarić - reci - ili telić. (*Zaneseno.*) Takni mi uheca, približi usne usnama.

ARGIRIP (*zaprepašteno*): Tebe da poljubi bitango?

LEONIDA: Što je tu tako grozno? (*Maše kesom.*) A i, bogami, ti to danas nećeš nositi, ako mi se ne budu grlila koljena.

ARGIRIP (*reznirano*): Svašta neimaština nalaže. Pa, grlit ću. (*Klekne pred njega.*) Daješ li što, molim?

FILENIJA: Dragi moj Leonido, preklinjem te, spasi zaljubljenog gospodara, otkupi se tim dobročinstvom od njega, i kupi ga za sebe tim istim novcem.

LEONIDA: Previše si lijepa i ljupka, i da je to moje, ni slučajno ne bi morala moliti da dam. (*Pokazuje na Libana.*) Ali bolje je da njega moliš, on mi ju je dao na čuvanje. Samo ti idi, ljepotice. Ako hoćeš, Libane, uzmi to.

ARGIRIP (*bijesno*): Gade, opet si me izigrao!

LEONIDA: Boga mi moga, nikada to ne bih napravio, da mi nisi tako loše grlio koljena. (*Libanu.*) Hajde, Libane, preuzmi ti sada tu ulogu, pravi malo budalu od njega, i zagrlji ju!

LIBAN: Šuti i gledaj me!

ARGIRIP: Pa zašto, Filenijo, ne pridemo ovom krasnom čovjeku? (*Pokazuje na Leonidu.*) Taj, bogami, nimalo ne sličići onom tamo lopovu.

LIBAN (*tiho*). Valja mi prošetati: sad će me naizmjenice preklinjati.

ARGIRIP: Tako ti boga, Libane, molim te, ako želiš svojim djelom spasiti gospodara, daj mi tih dvadeset mina, vidiš da sam zaljubljen, a nemam ih.

LIBAN (*tajanstveno*): vidjet ćemo, i ja bih htio; vrati se ovamo predvečer. A sad reci njoj da me isto tako moli i preklinje.

FILENIJA: Moram li te, dok molim, i maziti i ljubiti?

LIBAN: Može i jedno i drugo.

FILENIJA: Preklinjem te, spasi nas oboje.

ARGIRIP: O Libane, gospodaru moj, daj mi to. Pristojno je da na putu teret nosi oslobođenik, a ne gospodar.

FILENIJA (*hvata ga za ruku*): Libane moj mili, oko moje zlatno, poklone, ukrasu ljubavni, molim te, učinit ću što god hoćeš, samo mi daj taj novac.

LIBAN (*zaneseno*): Reci mi: pačiću, golubiću, psiću, lastavičice, čavčice, majušni vrapčiću: daj da budem zmija s dva jezičca, napravi mi ogrlicu od ruku, zagrlji me oko vrata.

ARGIRIP (*bijesno*): Tebe da zagrlji, ruglo jedno!

LIBAN (*uvrijeđeno*): Što, nisam dostojan? Nemoj ti meni takve riječi govoriti. Bogami, danas ćeš ti mene i nositi, ako se nadaš uzeti novac.

ARGIRIP: Ja da tebe nosam okolo?

LIBAN: Pa kako ćeš inače uzeti taj novac od mene?

ARGIRIP (*za sebe*): Boga mi moga, propao sam! (*Obraća se Libanu.*) Ako je pristojno da ovako častan gospodar nosi roba, penji se.

LIBAN: Dakle, tako ti se krote oholice. Stani kako si navikao dok si bio dečkić: znaš o čemu govorim. (*Saginje se da mu pokaže.*) Evo, ovako. (*Argirip se saginje.*) Bravo, pravi si konj. Nijedan nije bolji od tebe.

ARGIRIP: Penji se smjesta.

LIBAN: Hoću. (*Penje se Argiripu na leđa. Kreću.*) Hm, što je to? Kako to ideš? Bogami, nema ti danas na jasje, ako ne poskočiš kasom. (*Trče po sceni.*)

ARGIRIP (*zadihan, molećivo*): Molim te, Libane, već je dosta.

LIBAN: Bogami, danas to nećeš izmoliti. (*Okreće se ostalima.*) Sad ću mamuzom podbosti četveronošca uzbrdo, a poslije ću ga poslati u mlin, da se ondje u trku muči. (*Lupi ga po ledima.*) Stani da siđem na nizbrdici, baš si nikakav.

ARGIRIP: Što sad, molim te? Sad kad ste se s nama isprдали do mile volje, hoćete li sad dati novac?

LIBAN: Samo ako mi sagradiš žrtvenik s kipom, i kao bogu mi žrtvuješ govedo: ja sam tvoj bog Spasitelj.

LEONIDA (*prilazi im i gura Libana na stranu*): Gospodaru, udalji ovoga i dodi k meni. Hoćeš li i mene moliti i prinostiti mi žrtve, kao što je on htio za sebe?

ARGIRIP: Kojim da te bogom nazovem?

LEONIDA: Srećom ili Milosrdem.

ARGIRIP: To je već bolje.

LIBAN: A što je čovjeku bolje od Spasa?

ARGIRIP: Premda slavim Sreću, ipak, ne bih ni Spas povrijedio.

FILENIJA: Bogami, oboje je dobro.

ARGIRIP: Znat ću kad mi što dobra donesu.

LEONIDA: Zaželi što god hoćeš da ti se dogodi.

ARGIRIP: I što će biti ako zaželim?

LEONIDA: Ispunit će se.

ARGIRIP: Želim da ona čitavu godinu bude moja.

LEONIDA (*velikodušno*): Dobio si.

ARGIRIP (*sretno*): Stvarno?

LEONIDA: Sto posto.

LIBAN: Sad za provjeru, dodi k meni i isprobaj me. Moli me ono što bi najviše volio da ti se dogodi. Bit će.

ARGIRIP: Što bih ja više molio, nego što nemam? Dvadeset prekrasnih mina, da dam njenoj majci.

LIBAN: Dat će ti se. Udobrovolji se: ono što si molio, bit će.

ARGIRIP (*u nedoumici*): I Spas i Sreća varaju ljude: to im je običaj.

LEONIDA: Ja sam danas bio glava u traženju srebra.

LIBAN: A ja rep.

ARGIRIP (*iznervirano*): Zašto onda ovaj razgovor nema ni glavu ni rep: ne razumijem ni što govorite, ni zašto se šalite.

LIBAN: Mislim da je dosta šale. Sad porazgovorimo kako stvari stoje. Argiripe, pazi ovamo: otac je zapovjedio da ti donesem novac.

ARGIRIP (*s olakšanjem*): O, kako li ste to u pravi čas donijeli!

LIBAN (*mašući kesom*): Tu ti je unutra dvadeset mina, koje smo dobili lupeštinom. Zapovjedio je da ti ih predamo, pod ovim uvjetima...

ARGIRIP: A koji su to, molim te?

LIBAN: Da mu dopustiš jednu noć s njom, i prirediš mu gozbu.

ARGIRIP: Molim te, reci mu da dode. Zaslužio je, što bude htio, učinit ćemo, jer je ujedinio ovu našu razdvojenu ljubav.

LEONIDA (*zapanjeno*): Argiripe, zar ćeš trpjeti da ju grli tvoj otac?

ARGIRIP (*pokazuje na kesu*): Ona će mi olakšati da izdržim. Potrči, Leonido, preklinjem te! Moli oca da dode ovamo.

LEONIDA: Već je dugo unutra.

ARGIRIP: Ovuda nije prošao.

LEONIDA (*pokazuje na pokrajnji izlaz*): Evo, ide onuda okolo, pokrajnjom ulicom kroz vrt, da ga nitko od ukućana ne vidi da ide ovamo. Boji se da mu žena ne dozna. Da tvoja majka sazna za novac, i kako je to napravljeno...

ARGIRIP: Eeee... (*Stanka. Prene se.*) Pazite što govorite!

LIBAN: Brzo ulazite!

ARGIRIP: Budite mi zdravo!

LEONIDA: I vi zaljubljeni! (*Svi odlaze.*)

ČETVRTI ČIN

/Prvi prizor. Dijabol. Parazit./

DIJABOL (*izlazi s Parazitom*): Pokaži taj ugovor, što si ga sastavio, između mene, ljubavnice i svodilje. Pročitaj točke. Ti si, kao pjesnik, baš stvoren za to.

PARAZIT (*samozadovoljno*): Naježit će se svodilja kad ih čuje.

DIJABOL: Hajde, molim te, tako ti boga, čitaj.

PARAZIT (*priprema se*): Slušaš?

DIJABOL: Slušam.

PARAZIT (*važno*): "Dijabol, Glaukov sin, daje na dar Kleereti, svodilji, dvadeset mina u srebru, da Filenija bude s njime i noć i dan, čitavu ovu godinu..."

DIJABOL (*prekida ga*): I ni s jednim drugim.

PARAZIT: Da dodam?

DIJABOL: Dodaj, i gledaj da bude jasno i glasno.

PARAZIT: "...Nijednog drugog čovjeka neka ne pušta unutra. Ako nekoga nazove prijateljem ili zaštitnikom, ili ako koga proglasi ljubavnikom svoje prijateljice, neka vrata budu zatvorena i njemu i svima, osim tebi. Na vratima neka bude natpis: "Zauzeto." Ako kaže da joj je izvana stiglo pismo, neka zna da nikakvo pismo ne smije biti u kući, a niti voštane pločice; bila to i kakva beskorisna slika, neka i nju proda. Ako je ne ukloni u roku od četiri dana, otkako je dobila novac od tebe, ti ćeš presuditi: spali je, ako želiš, da na njoj ne bude voska na kojem bi mogla pisati. Neka ne zove nijednoga gosta: ti ćeš zvati, da ne bi bacila oko na koga. Ako pogleda nekog drugog, neka oslijepi. Nakon što s tobom popije iz iste čaše, neka je prihvati od tebe, tebi neka nazdravlja, a zatim ti pij, da ne bi ona okusila ni manje ni više nego ti..."

DIJABOL: Svida mi se.

PARAZIT: "...Neka ukloni od sebe svaku sumnju: neka pri ustajanju nikome ne dotiče nogu nogom; ni kad se na gozbi penje na najbližu ležaljku, niti kad silazi s nje, neka nikome ne pruža ruku. Neka nikome ne daje prsten na razgledavanje, niti ga traži. Neka ni za koga ne baca kockice, osim za tebe. Kad ih bude bacala, neka ne kaže: "Za tebe!", nego neka navede ime. Neka si izabere za zaštitnicu božicu koju zaželi, a ne boga; a bude li pobožnija, neka tebi kaže: ti ćeš za nju moliti boga da joj bude milostiv. Nijednom

čovjeku neka ne namiguje, neka ne trepće, i neka ne klima glavom. Pošto se svjetiljka ugasi, neka u mraku uopće ne miče tijelo..."

DIJABOL: Odlično! Tako neka čini! (*Stanka. Zamišljeno.*) Ali baš u krevetu... (*Odlučno.*) Briši to... Onda želim da se miče! Ne želim da ima ispriku da joj je zabranjeno.

PARAZIT: Znam, bojiš se zamki.

DIJABOL: Nego što.

PARAZIT: Dakle, kako hoćeš. Izbrisaću.

DIJABOL: U redu.

PARAZIT: Slušaj ostatak.

DIJABOL: Reci, slušam.

PARAZIT: "...Neka ne izusti ni jednu dvosmislenu riječ, i neka ne zna ni jedan drugi jezik, osim atičkog. Ako slučajno počne kašljati, neka ne kašlje tako da pred bilo kim pokazuje jezik. Bude li se pretvarala da joj curi nos od hunjavice, neka ga ne briše sama: ti ćeš joj obrisati usta, radije nego da ikome javno dade poljubac. Neka joj ni majka svodilja u međuvremenu ne pristupa gozbi. I neka ne izusti ni jednu pogrdnu riječ. A ako pak izusti, neka joj ovo bude kazna: dvadeset dana neka bude bez vina..."

DIJABOL: Lijepo si to napisao. Baš pametan ugovor.

PARAZIT: "...Ako zapovijedi sluškinji da mirisne vijence odnese Veneri ili Kupidonu, tvoj rob neka pazi da li će ga dati Veneri, ili nekom muškarcu. A ako slučajno kaže da bi htjela biti čista, neka priušti toliko prljavih noći, koliko ih je imala čistih..." To nisu budalaštine, niti bapske priče.

DIJABOL: Svidaju mi se i uvjeti. Hajde sa mnom unutra.

PARAZIT: Evo me. (*Ulaze u Kleeretinu kuću.*)

/Drugi prizor. Dijabol. Parazit.¹⁸/

DIJABOL (*Izlaze iz Kleeretine kuće. Okreće se Parazitu, ljutito*): Slijedi me ovamo. Zar da to podnesem? Da šutim? Više bih volio umrijeti, nego da to ne prijavim njegovoj ženi. (*Stanka. Prijeti Demenetu.*) Ti ćeš kod ljubavnice obavljati mladićev posao, a kod žene se ispričavati i govoriti da si star? Curu

¹⁸ Havet pretpostavlja da na ovome mjestu nedostaje međuscena, u kojoj vjerojatno Kleereta objavljuje Dijabolu da ga je Argirip pretekao, i jedini na godinu dana stekao pravo na Fileniju. Ipak, suprotno je mišljenje Ussinga, koji slijed činova s istim licima smatra Plautovim čestim postupkom, dok su vrijeme između odlaska lica sa scene i njihova povratka vjerojatno ispunjali frulaši.

otimati ljubavniku, i davati svodilji novac? Potajno u kući perušati svoju ženu? Radije ću se objesiti, nego da to tiho izvedeš. Evo, boga mi moga, idem k njoj. Znam da ćeš je uskoro ubiti, ako ona tebe ne pretekne, samo da bi mogao podmiriti trošak svoje raskalašenosti.

PARAZIT: Mislim da ovako treba napraviti: bolje je da ja to izvedem da ona ne bi mislila da to radiš izbezumljen od ljubavi, a ne radi njene koristi.

DIJABOL: E, bogati, lijepo si to rekao. Ti mu napravi gužvu, svađu: reci joj da po danu sa svojim sinom pije kod ljubavnice, a nju da pelješi.

PARAZIT: Ma dobro, ne moraš me opominjati. Pobrinut ću se ja za to.

DIJABOL: A ja te čekam u kući. (*Obojica odlaze. Parazit da potraži Artemonu, a Dijabol kući.*)

PETI ČIN

/Prvi prizor. Argipin. Demenet. Filenija./

ARGIRIP: Lezimo malo ovamo, oče, molim te.

DEMENET: Bit će po tvojoj volji, sine moj dragi.

ARGIRIP (*slugama*): Momci, postavite stoll!

DEMENET: A tebi, dragi moj, neće biti krivo da ona uz mene prilagne?

ARGIRIP: Poštovanje mi, oče, prema tebi, ne dopušta očima da pate. Iako je volim, mogu se natjerati da mi ne bude teško to što ona leži uz tebe.

DEMENET (*zadovoljno*): Mlad čovjek, Argiripe, i treba biti pun poštovanja.

ARGIRIP: Bogami, oče, činim to jer si zaslužio.

DEMENET: Hajde, pogostimo se vinom i ugodnim razgovorom. Ne bih htio da me se bojiš. Više bih volio da me voliš.

ARGIRIP: Boga mi moga, radim i jedno i drugo, baš kako dolikuje sinu.

DEMENET: To ću ti vjerovati kad te vidim veseloga.

ARGIRIP: Zar misliš da sam žalostan?

DEMENET: Pa kako ne bih, kad te vidim tako nesretna, kao da ti je sudnji dan?

ARGIRIP: Ne govori tako.

DEMENET: Nemoj ti biti takav, pa ni ja neću govoriti tako.

ARGIRIP (*smije se na silu*): Evo, gledaj, smijem se.

DEMENET: Kamo sreće da mi se tako smiju moji neprijatelji...

ARGIRIP: Znam zbog čega, oče, vjeruješ da sam žalostan jer je ona s tobom. A i, bogami, da ti pravo kažem, oče, muči me ta stvar, i to ne zato što ne bih htio ono što želiš. Ali ja ovu volim, lakše bi mi bilo da je neka druga s tobom.

DEMENET: Ma ja hoću baš nju.

ARGIRIP: Pa imaš što želiš. (Tužno.) Da barem ja imam ono što želim.

DEMENET: Strpi se ovaj jedan dan. Dao sam ti mogućnost da s njom budeš cijelu godinu, i kad si već zaljubljen, dao sam ti novac.

ARGIRIP: Time si me jako zadužio.

DEMENET: Pa što mi onda nisi radostan?

/Drugi prizor. Artemona. Parazit. Demenet. Argirip. Filenija./

ARTEMONA (*obraća se Parazitu*): Ma reci, molim te, moj muž ovdje pije sa sinom, a kurvi je odnio dvadeset mina srebra? Otac čini takvu sramotu, i moj sin da zna za to?

PARAZIT (*svečano*): Artemona, nemoj mi poslije ništa vjerovati, ni o ljudima ni o bogovima, ako otkriješ da sam te prevario o ovoj stvari.

ARTEMONA: A ja sam, jadnica, mislila da mi je muž čestitiji od svih ostalih, trijezan, pošten, umjeren, i lud od ljubavi prema svojoj ženi!

PARAZIT: A od sada znaj da je on od svih ostalih najnevredniji stvor na svijetu, pijanica, ništarija, bludnik, i da mrzi svoju ženu.

ARTEMONA: Zbilja, da to nije istina, nikad ne bi radio to što sad radi.

PARAZIT: Ja sam ga, bogami, sve do sada smatrao čestitim čovjekom, ali on se sad ovim baš pokazao, kad zajedno sa sinom pije i drži ljubavnicu, krepalina jedna!

ARTEMONA: Bogami, zato on svaki dan ide na večeru! Kaže da ide Arhimedu, Demostenu, Diniji, Hereji, Herestratu, Hremetu, Kliniji, Kratinu... A kad tamo on kod kurve, kvari vlastitu djecu, bludniči!

PARAZIT: Pa što ne narediš da ga cure pokupe i odnesu kući?

ARTEMONA: Umukni! E, bogami, platit će mi on!

PARAZIT: To znam čim si se ti udala za njega.

ARTEMONA: A ja sve mislim: eto, on je, štoviše, čovjek koji se muči u senatu i s kljentima, i ondje se umori od posla, pa onda hrče cijelu noć. A kad tamo, on ovo vani obavi, pa noću umoran dođe k meni; ore tuđu

zemlju, a vlastitu pušta neobrađenu, pokvarenjak jedan, još i svoga sina kvari!

PARAZIT (*zavjerenički*): Slijedi me samo, potruditi ću se da ga uhvatiš na djelu.

ARTEMONA: Bogami, nema ničega što bih radije učinila.

PARAZIT: Stani!

ARTEMONA: Što je?

PARAZIT: Kad bi slučajno ugledala muža kako leži za stolom, i s vijencem na glavi grli ljubavnicu... Kad bi ga vidjela, bi li ga mogla prepoznati?

ARTEMONA: Bogami, mogla bih.

PARAZIT (*Vuče je za ruku i pokazuje joj Demeneta*): Evo ti muža!

ARTEMONA: Jao, propala sam!

PARAZIT: Čekaj malo! (*Zadržava ju.*) Sakrijmo se da vidimo što rade! (*Povlače se u kut.*)

AGRIRIP: Oče, pa do kad ju misliš grliti?

DEMENET: Sine moj, priznajem...

ARGIRIP: Što priznaješ?

DEMENET: Od ljubavi sam sasvim izgubio glavu.

PARAZIT (*tiho Artemoni*): Čuješ li što kaže?

ARTEMONA (*tiho*): Čujem.

DEMENET: Zar da ženi iz kuće ne ukradem najdražu haljinu, i ne odnesem ju tebi? Bogami, neću odustati od toga, makar me koštalo i godinu dana života - ženinog života.

PARAZIT (*tiho Artemoni*): Misliš li ti da on danas prvi puta ide u jazbinu?

ARTEMONA (*tiho*): Bogami, to me on potkradao, a ja sam sumnjala u svoje sluškinje, i na križ udarala nevine.

ARGIRIP: Oče, naredi da se donese vino! Već je davno prošlo otkad smo popili prvu čašu.

DEMENET (*pokazuje prema mjestu gdje leži Argirip*): Daj, mladiću, kreni zdesna! (*Fileniji.*) Ti s lijeva, poljubi me.

ARTEMONA (*tiho*): Jadna ja, gotova sam! Lopov bi se ljubio, taj hodajući lijes.

DEMENET; Bogami, puno ti ljepše miriše dah, nego mojoj ženi.

FILENIJA: Što, zar ti ženi smrdi iz usta?

DEMENET: (*strese se pri pomisli*): Fui! Radije bih se, ako treba, i napoja nalokao, nego da nju poljubim.

ARTEMONA (*tiho*): Platit će mi to s kamatama! Ako se danas vrati kući, najprije ću ga dobro izljubiti: tako ću mu se osvetiti!

FILENIJA (*nježno*): Bogami, jadan li si!

ARTEMONA (*za sebe*): Bogami, i zaslužio je.

ARGIRIP: Reci, oče, voliš li ti majku uopće?

DEMENET: Ja nju? Volim sada... (*Stanka.*) Jer je nema...

ARGIRIP: A kad je tu?

DEMENET: Poželim smrt.

PARAZIT (*tiho Artemoni*): Ovaj te voli, kako kaže.

ARTEMONA: Je li? Bogami, to što si rekao protiv mene, bit će ti na golemu štetu. Čekaj, čekaj, vratit ćeš se ti kući! Potruditi ću se ja da saznaš što znači vrijeđati ženu s bogatim mirazom.

ARGIRIP: Oče, baci kocke, da i mi ovdje dodemo na red.

DEMENET: Može. Ti, Filenijo, meni, a mojoj ženi - smrt! - (*Baca kockice.*) Ispala je Venera.¹⁹ Momci, molim pljesak! Za pun pogodak mi dajte čašu vina!

ARTEMONA (*za sebe*): Ne mogu na ovo ostati čvrsta.

PARAZIT: Nije ni čudo da ti štirkanje nije jaka stana.²⁰ Najbolje bi bilo da mu izademo pred oči.

ARTEMONA (*Izlaze. Bijesno Demenetu.*) Ja ću, bogami, živjeti. Jao tebi danas što si to zaželio.

PARAZIT (*Publici. U isto vrijeme ih ugleda Argirip.*) Je li tko otrčao po mrtvozornika?

ARGIRIP: Zdravo, majko!

ARTEMONA (*ne obazire se na sina. Bijesno ide prema Demenetu.*): Dosta je zdravlja.

PARAZIT: Demenet je mrtav čovjek. (*Za sebe.*) Vrijeme je da se izvučem odavde. (*Zadovoljno trlja ruke.*) Ova se bitka baš fino razbukala. Idem k Dijabolu, reći ću mu da u međuvremenu malo odspavamo, dok se ovi ovdje ne isvađaju. A onda ću ga sutra odvesti svodilji, da joj dađe dvadeset mina, da i on curu dobije sebi pod poplun. Nadam se da će Argirip pristati na to da se naizmjenično s gazdom, noć po noć, izmjenjuje kod nje. Ako to ne postigne, moj kralj je gotov: Čovjek izgara od ljubavi.

¹⁹ Venera je najbolji zgoditak na kocki, npr. u nas šestica.

²⁰ Radi se o igri riječi. Parazit inzistira na dvoznačnosti riječi *durate*, koja se može prevesti i intransitivno, tj izdržati, i tranzitivno - učvrstiti (uštirkat) odjeću.

ARTEMONA (*Fileniji*): Što ti to sad znači? Što si se tako dohvatila moga muža?

FILENIJA: Bogami, jadnu me izmučio tim svojim gađenjem.

ARTEMONA (*Pokazuje prstom prema vratima. S gnušanjem Demenetu*): Ustaj, ljubavniče! Kući!

DEMENET (*Uplašeno*): Nema me.

ARTEMONA: Ima tebe, bogami, ima, ne poriči, pokvarenjače nad pokvarenjacima. I još leži, kukavica. (*Drma ga.*) Ustaj, ljubavniče! Kući!

DEMENET: Jao meni!

ARTEMONA: Dobro proričeš. Ustaj, ljubavniče! Kući!

DEMENET (*izbezumljeno*): Preklinjem te ženo...

ARTEMONA (*urla*): Sad si se sjetio da sam ti žena? Malo prije, kad si lajao protiv mene, bila sam gadura, a ne žena.

DEMENET (*hvata se za glavu*): Gotov sam!

ARTEMONA (*unese mu se u lice*): A sad, reci, smrdi li iz usta tvojoj ženi?

DEMENET (*uplašeno*): Ma ne! Miriši kao mirta.

ARTEMONA: Ukrao si haljinu, da ju daš kurvi?

FILENIJA: Bogami, i obećao je da će ti ukrasti.

ARTEMONA (*Fileniji*): Daj umukni!

ARGIRIP (*poslušno*): Ja sam ga odgovarao, majko.

ARTEMONA (*obrecne se na Argiripa*): Krasan sin! (*Demenetu.*) Zar priliči da otac daje djeci takve primjere u vladanju? I ništa se ne sramiš?

DEMENET (*iznenada hrabrije*): Bogami, ženo, da nema ničeg drugog, tebe bih se sramio.

ARTEMONA: Zar tebe, sijedu glavu, kukavicu, žena da izvlači sa zabave?

DEMENET (*dječje nevino*): Mogu li ostati - sprema se večera - samo da pojedem?

ARTEMONA: Bogami, večerat ćeš ti danas svoju porciju batina, koja te spada!

DEMENET (*za sebe*): Nije mi dobro ležati: žena me odvodi kući na sud. (*Ustaje.*)

ARGIRIP: Rekao sam ti, oče, da sebi smišljaš zlo, a ne majci.

FILENIJA (*vuče Demeneta za rukav*): Sjeti se haljine, molim te!

DEMENET (*pokazuje na Fileniju*): Zapovijedaš li da ona ode odavde?

ARTEMONA (*Demenetu*): Kući!

FILENIJA: Poljubi me, prije nego odeš. (*Namješta mu se za poljubac.*)

DEMENET (*bijesno*): Goni se!

FILENIJA (*uvrijedeno!*): Goni se ti! (*Mazno grli Argripina.*) Milo moje, hodi sa mnom.

ARGIRIP (*raznježeno*): Idem. (Svi odlaze sa scene.)

DRUŽINA: Ako je ovaj starac, krišom od svoje žene, učinio štogod sebi ugodno, nije učinio ništa novo, niti čudno; baš kao što i drugi običavaju: nema nikoga tako postojana duha, ni tako čvrsta srca, da si ne ugodni, kad god mu se za to pruži prilika. A sad, ako za ovoga starca želite izmoliti da ne dobije batina, mislimo da se to može postići; **glasno zaplješćite!**